

НЕВТОМНИЙ ДОСЛІДНИК ПРОФІЛАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
Академіку Ю.І. Кундієву — 80

«Майбутнє належить медицині попереджувальній»

Микола Пирогов

Ця розповідь — про неординарного вченого, творчого дослідника у царині медико-біологічних наук, яскравого представника української наукової школи гігієністів, що розробляє проблеми медицини праці та промислової токсикології, Юрія Ілліча Кундієва. Юрій Ілліч також добре відомий своєю активною діяльністю у галузі практичної охорони здоров'я, організації санітарно-епідеміологічної служби в країні. А ще його високо поцінують як співробітника Інституту медицини праці, який він очолює ось уже понад сорок років, так і колеги з НАН та АМН України. Як радник Президії Національної академії наук та віце-президент Академії медичних наук України Ю.І. Кундієв ефективно поєднує свою дослідницьку роботу з плідною організаційною діяльністю у сфері науки й у цій своїй іпостасі також користується заслуженою повагою міжнародної наукової спільноти.

Юрій Ілліч — ініціатор низки новацій та медико-профілактичних наукових напрямів. Це, насамперед, гігієна праці, професійна патологія, медична екологія у сільському господарстві, профілактична (гігієнічна) токсикологія, соціально-медичні аспекти демографії, сучасні біоетичні проблеми. У розробці цих та інших наукових напрямів виявляється чітка громадянська позиція вченого. Його кредо — хворобі легше запобігти, ніж її ліку-

Ю.І. Кундієв

вати. Основою гігієни щодо працездатності населення має бути не компенсація, а профілактика, і комплексні дослідження вчених, котрі працюють у галузі профілактичної медицини, доцільно проводити не за спеціальностями, а за проблемами. Саме таким наполегливим закликком, посиляючись на першого президента Академії наук України академіка В.І. Вернадського, завершили Ю.І. Кундієв та автор цих рядків свою доповідь про

впливи на людину і те середовище, де вона проживає, хімічних факторів довкілля, що відбулася на об'єднаній сесії Національної академії наук України та Академії медичних наук України, присвяченій проблемам здоров'я.

Однією з кращих традицій Академії, якій ми багато в чому зобов'язані шанованому Борису Євгеновичу Патону, є видання біобібліографій провідних наших учених. Власне це є їх розгорнутий *curriculum vitae*, що в перекладі з латини означає «життєпис», і, водночас, об'єктивна інформація про зміст основних напрямів їхньої дослідницької, науково-організаційної та громадської діяльності. Саме таке видання до знаменної ювілейної дати академіка Ю.І. Кундієва вийшло друком у видавництві «Академперіодика» (К., 2007).

«Ювілей — це важливі віхи підбиття підсумків зробленого людиною», — зазначав письменник А. Ліханов. І це дійсно так. Проте, від себе зазначу, що «підбиття підсумків» у даному випадку — положення неоднозначне. Доцільнішим було б словосполучення «важливі віхи, що спонукають до роздумів про те, що зроблено і що ще слід звершити»!

Отже, хоча б побіжно, пригадаємо основні віхи з життя вченого.

Юрій Ілліч Кундієв народився 2 жовтня 1927 року в селі Трояни Добровеличківського району Кіровоградської області. Він рано втратив батька — Кундієва Іллю Гнатовича було репресовано в 1936 р., розстріляно як «ворога народу» в 1938 р., а в 1957 року — посмертно реабілітовано. У 1944 р. Ю.І. Кундієв закінчив середню школу. І того ж року здійснилася його мрія, він склав іспити до МВТУ ім. М. Баумана, проте через стан здоров'я був змушений припинити навчання. У 1945 р. він став студентом санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту ім. О.О. Богомольця.

У цьому ж закладі й відбулася наша перша зустріч з Юрієм Іллічем. Він був одним із моїх студентів, дуже талановитий, і по закінченню інституту його рекомендували для наукової роботи. Вже тоді я бачив перед собою перспективного дослідника, який захоплювався науковим пошуком.

У 1951 р. Ю.І. Кундієв закінчує інститут і поступає до аспірантури Київського інституту гігієни праці та профзахворювань (нині Інститут медицини праці АМН України) за спеціальністю «Фізіологія праці». У 1955 р. Юрій Ілліч успішно захищає кандидатську дисертацію та долучається до розробки проблеми токсикології та гігієни використання пестицидів, очоливши лабораторію засобів індивідуального захисту. 1963 року він затверджений на посаді заступника директора інституту з наукової роботи, а з 1964-го — очолює вищезазваний інститут. У 1967 р. Ю.І. Кундієв захистив докторську дисертацію на тему «Гігієнічне значення проблеми всмоктування фосфорорганічних пестицидів крізь шкіру». 1969 року йому присвоєне вчене звання професора за спеціальністю «Гігієна та профзахворювання», у 1977 — звання «Заслужений діяч науки УРСР». У 1974 р. його обрано членом-кореспондентом АМН СРСР, а в 1979 р. — академіком (дійсним членом) АН УРСР.

Наукові дослідження вченого охоплюють найактуальніші проблеми сьогодення, зокрема, гігієни і фізіології праці у сільському господарстві, токсикології пестицидів та їх безпечного використання, комбінованої дії факторів виробничого середовища, епідеміології професійних та загальних захворювань, вивчення професійного ризику здоров'я, гігієнічні проблеми ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС тощо.

Пріоритетне значення мають праці Ю.І. Кундієва з вивчення механізмів всмоктування хімічних речовин (пестицидів)

Б.Є. Патон і Ю.І. Кундієв

крізь шкіру, розробки принципів і методів оцінки шкірно-резорбтивної дії отрут, удосконалення заходів профілактики отруєнь. Ці роботи узагальнені в монографії «Всасывание пестицидов через кожу и профилактика отравлений». Загалом Юрій Ілліч опублікував 524 наукові праці, серед них 28 монографій, посібників та підручників. Разом з академіком Л.І. Медведєм він очолив авторський колектив з підготовки ґрунтовної праці «Гигиена труда в сельскохозяйственном производстве», яка була визнана кращим виданням з гігієни, і в 1982 р. авторському колективу була присуджена іменна премія АМН СРСР ім. Ф.Ф. Ерісмана.

За підручник «Загальна гігієна» та цикл робіт «Важкі метали як небезпечні для людини забруднювачі довкілля України: медико-екологічні дослідження, обґрунтування та досвід впровадження профілактичних заходів» ученого відзначили Державними преміями у галузі науки і техніки України (1999, 2004). Під його керівництвом підготовлено та успішно захищено близько 50 докторських і кандидатських дисертацій.

Як член Постійного Комітету експертів ВООЗ з професійного здоров'я, він брав участь у підготовці багатьох міжнародних документів. Активно співпрацює з багатьма міжнародними організаціями, такими як МОП, ЮНЕП / Кемікалз, ЮНІСЕФ тощо, член бюро Європейського форуму з біоетики. Упродовж 1991–1995 рр. працював академіком-секретарем Відділення проблем медицини НАН України. З 1998 — радник Президії НАН України, з 1999 — віце-президент АМН України, голова Комісії з біоетики при НАН України. В 2001 р. та 2004 р. за його ініціативою були проведені 1-й та 2-й, а в 2006 р. 3-й національні конгреси з питань біоетики за участю зарубіжних фахівців. Ці конгреси дали поштовх для розвитку біоетичного руху в нашій державі. Очолований Юрієм Іллічем Інститут медицини праці АМН України є зараз однією з провідних наукових гігієнічних установ нашої держави, яка успішно співпрацює із Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Його активна професійна і громадська діяльність високо оцінена урядовими нагородами. Юрія Ілліча Кундієва нагороджено Орденом Трудового Червоного Прапора (1977), орденом «Дружба народів» (1986), орденом України «За заслуги» III ступеня (2002). У 2006 р. Ю.І. Кундієва відзначено Почесним знаком ЮНІСЕФ за особистий видатний внесок та особисту відданість справі захисту прав дитини в Україні.

У періодичному виданні «Лікування та діагностика», що виходить під егідою АМН України, а згодом у книзі «Академіки про медицину, час і про себе» (К.: Авіценна, 2000) у низці інтерв'ю з провідними вченими-медиками була опублікована бесіда з Юрієм Іллічем. Тут і спогади про минуле, і роздуми про сучасне, одним словом — дуже широке коло проблем — від аспектів медичної науки й практики, історії медицини, її еволюції та перспектив подальшого роз-

витку — до більш загальних питань: соціальних, громадських, філософських, етичних. Зрозуміло, що при цьому значне місце посідають й особистісні, біографічні мотиви, думки.

Спогади і судження Юрія Ілліча мені особливо близькі, тому що ось уже півстоліття ми працюємо на спільному терені, творчо співробітничемо, незмінно підтримуємо дружні стосунки. Часто у бесідах звертаємося до тих часів, коли зустрічалися в Київському медінституті, де тоді ще студент Кундієв був захоплений першими науковими пошуками. Хвилюючою та романтичною була та пора! «Мое навчання у київському медичному інституті, — згадує Юрій Ілліч, — припало на той період, коли в ньому працювали й очолювали кафедри, читали лекції провідні вчені, іменами котрих пишається не лише цей славетний інститут, але й вся медична наука. Сьогодні я повністю усвідомлюю їхню роль і значення в медицині, але тоді нас приваблювало їхнє вміння захоплююче викласти якийсь особливо складний предмет, різнобічність, самобутність кожного з них».

Далі, розповідаючи про перипетії свого зарахування в аспірантуру — адже для сина репресованого у ті роки воно було мало реальним — з особливою теплотою згадує про свого Вчителя — Левка Івановича Медведя, який на той час був міністром охорони здоров'я. Саме він підтримав молодого спеціаліста, повірив у нього. Це рішення стало доленосним у житті майбутнього вченого, академіка Ю.І. Кундієва. «Під впливом Левка Івановича я став займатися токсикологією пестицидів та безпекою їх застосування, — згадує Кундієв. Він був консультантом і при виконанні мною докторської дисертації. Пізніше наші взаємостосунки переросли у дружбу вчителя та учня, якою я пишаюся і пишатимуся до кінця своїх днів... І якщо бути зовсім відвертим, то він замінив мені батька». Воістину неспо-

діваними виявляються інколи життєві повороти. Чи міг, наприклад, Левко Іванович колись уявити собі, що його учень, котрий став академіком і віце-президентом АМН, буде його ж онуку Володимирі Медведю, нині доктору медицини і професору, розповідати історію своїх багаторічних відносин з Учителем?

І гадаю буде доречно навести тут рядки з нашої спільної з Юрієм Іллічем публікації, присвяченої Л.І. Медведю — фундатору наукової школи українських гігієністів, першому міністру охорони здоров'я, непересічній людині і Вчителю: «Після кожного вченого залишаються його наукові праці, а також учні та послідовники. Але з плином часу публікації минулих років втрачають свою актуальність, а спадкоємці творчості вченого починають забувати наукові ідеї Вчителя. Але буває й навпаки: особистість та спадок дослідника, його внесок у розвиток тієї чи іншої галузі знань з часом виявляються чіткіше та яскравіше. Все залежить від характеру та масштабу особистості самого вченого, його дару передбачення, уміння виділити та чітко визначити найважливіше і найперспективніше у розвитку теорії та практики даної галузі знань, намітити шляхи подальших наукових розробок, створити школу з однодумців та учнів. А ще — наслідувати досвід своїх попередників і сучасників, дослідників на спільному терені обраної області науки та практики. Саме таким мудрим і послідовним продовжувачем справи й традицій своїх наставників у розробці проблем профілактичної медицини був наш учитель Левко Іванович Медведь».

Також не можу не згадати тут й автобіографічну книгу Юрія Ілліча «Медицина праці — п'ятдесятирічний досвід». Здавалося б, така академічно строга назва мала б відбивати й відповідну тональність. Але насправді це не так. Це передусім розповідь, і розповідь емоційна. У ній — теплі слова про Світлану Федорівну — вірного друга й

дружину автора. І мене, як і інших читачів, не залишило байдужим визнання автора: «...якщо бути справедливим, то вона є співавтором всіх моїх праць не лише тому, що забезпечувала необхідні умови, вона була постійним радником і суворим критиком». Так само щиро і довірчо розповідає Юрій Ілліч і про своїх друзів, колег та учнів.

Поза сумнівом, Юрій Ілліч знайшов неординарне рішення, вмістивши у книзі 50 своїх публікацій різних років, супроводжуючи їх коментарем про події того часу, суспільну атмосферу, конкретних людей. А ще наводить хроніку тих років з офіційних джерел. Останнє заслуговує особливо го схвалення. Бо автор правий у тому, що до минулого можна ставитися по-різному. Але невірно — як він справедливо зазначає — підходити до минулого із сучасними мірками. Адже дійсно докорінно змінилося суспільство, виникли нові пріоритети. Висновок, якого доходить Юрій Ілліч, і з яким погодиться будь-яка розумна і порядна людина, заслуговує на те, щоб його навести: «І тим більше неприпустимо огульне паплюження минулого, звідки ми всі вийшли, набагато важливіше знайти в ньому те цінне, що варто запозичити для теперішнього і майбутнього».

З досвіду багаторічної спільної роботи можу засвідчити, що академіка Ю.І. Кундієва відзначає виключна відданість дорученій справі, загострене відчуття моральних принципів. Понад сорок років він беззмінно очолює один з провідних наукових гігієнічних інститутів — чи це не показник високої відповідальності й професіоналізму! І ще йому

притаманні такі риси як принциповість і громадянськість. Хто прочитав неординарну працю Юрія Ілліча, присвячену п'ятдесятирічному досвіду у галузі гігієни праці й професійної патології, той чітко вловив ці риси.

У своїй статті «Медицина праці: з минулого до майбутнього» Юрій Ілліч навів запис, зроблений М. Семашком при відвідинках Інституту робітничої медицини (нині Харківський інститут гігієни праці та профзахворювань). Відомий учений у галузі соціальної медицини та організації охорони здоров'я висловив упевненість, що «велике майбутнє чекає на такі інститути». І ми сподіваємось, що саме так і буде.

І ще одне, хоча здавалося б, особистісне висловлювання, яке проте має глибокий суспільний сенс, закликає до мужнього подолання сучасною людиною всіляких труднощів на непростому життєвому шляху. Належить воно одному з відомих німецьких письменників Еріху-Марії Ремарку: «Доля ніколи не може бути сильнішою за спокійну мужність, що протистоїть їй... Добре усвідомлювати це, але ще краще усвідомлювати, що допоки ти живий, ніщо не втрачено остаточно».

Мужність у науковій творчості — запорука успіху.

Тож нехай для нашого ювіляра життя сповнюється яскравим світлом наукової творчості. Нових звершень, подальших удач, сміливих дерзав! Так тримати!

І. ТРАХТЕНБЕРГ,
член-кореспондент НАН України,
академік АМН України